

Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland

Tineke Fokkema, Carel Harmsen en Han Nicolaas¹⁾

De eerste generatie Marokkanen kwam in de jaren zestig en zeventig als 'gastarbeider' en als gevolg van de daaropvolgende gezinshereniging en gezinsvorming naar Nederland. Een groot deel van hen woont nog steeds in Nederland. Uit welke delen van Marokko kwamen zij oorspronkelijk en in welke Nederlandse gemeenten wonen zij nu? Recent zijn de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen ingedeeld naar regio en provincie. Koppeling met de huidige woonplaats biedt een meer gedifferentieerde kijk op netwerkgestuurde migratie.

1. Inleiding

In 2008 en begin 2009 is de geboorteplaatsinformatie van de eerste generatie Marokkanen naar 16 geboorteregio's en 61 geboorteprovincies in Marokko gecodeerd. Hierdoor is het mogelijk geworden om meer gedetailleerde informatie over het herkomstgebied van de eerste generatie Marokkanen te presenteren.

Ook is een koppeling tot stand gebracht tussen tweede generatie Marokkanen en de geboorteplaats van hun ouders. In dit artikel wordt aandacht besteed aan de regionale herkomst en spreiding van eerste generatie Marokkanen. In een vervolgartikel zal ook worden ingegaan op de regionale spreiding van de tweede generatie Marokkanen en regionale aspecten van de partnerkeuze en vruchtbaarheid van de eerste en tweede generatie Marokkanen.

Voor de hercodering van geboorteplaatsen moest een aantal keuzes worden gemaakt. Gedetailleerde informatie hierover en de problemen die zich bij de codering hebben voorgedaan, zijn beschreven in het kader 'Classificatie van geboorteplaatsen'. De namen en geografische ligging van de vijf belangrijkste provincies zijn weergegeven in de landkaart van Marokko (kaart 1).

2. Migratiegeschiedenis

De eerste Marokkanen die naar Nederland zijn gekomen, waren bijna allemaal jonge, mannelijke arbeidsmigranten.

¹⁾ De auteurs danken Mathieu Starink voor het aanpassen en uitvoeren van de eerder door hem ontwikkelde spel-fout-computerprogramma, Peter Ekamper voor het gereedmaken van bestanden voor de analyse, en Abdul Jardini en Jamal Ouahi voor het handmatig lokaliseren van Marokkaanse geboorteplaatsen uit de CBS-bevolkingsregistratie.

Een deel van dit artikel is eerder verschenen in Demos, jaargang 25, nummer 5.

Tineke Fokkema is werkzaam bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Carel Harmsen en Han Nicolaas werken bij het CBS in Den Haag.

Classificatie van geboorteplaatsen

Tot voor kort waren de geboorteplaatsen van eerste generatie Marokkanen in Nederland niet geassocieerd naar provincie en regio. Dit classificeren van de bijna 18 duizend geboorteplaatsen die in de bestanden van de CBS-bevolkingsstatistiek voorkomen, is om verschillende redenen zeer arbeidsintensief.

In Marokko worden twee taalvarianten van het Arabisch gebruikt: 'Modern Standaard Arabisch' voor officiële gelegenheden en 'Marokkaans Arabisch' als spreektaal voor de dagelijkse omgang. Daarnaast bestaat er een minderheidstaal, het Berbers, als moedertaal van veel inwoners. Het Berbers is slechts ver verwant met de Arabische talen. De geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen in Nederland zijn bij registratie vertaald uit het Arabische letterschrift of fonetisch weergegeven. In geschreven Arabisch worden de klinkers niet of slechts schematisch genoteerd. Bovendien hebben sommige spreektaalen een ander systeem van (mede)klinkers dan het Modern Standaard Arabisch. Het Berbers is alleen een spreektaal en dus per definitie fonetisch genoteerd. Geboorteplaatsen bestaande uit meerdere woorden blijken in geval van fonetisch weergegeve nogal eens te zijn samengevoegd. Verder is niet altijd een plaatsnaam opgegeven, maar bijvoorbeeld een omschrijving van de plek waar men is geboren of tot welke familie of stam men behoort. Een ander probleem is het feit dat bepaalde plaatsnamen in meer provincies voorkomen.

Verschillende bronnen zijn geraadpleegd om aan alle voorkomende plaatsnamen een regio- en provinciecode toe te kennen:

- een bestand met ruim 1550 plaatsen en bijbehorende regio- en provinciecodes die in een eerder stadium door het CBS was gemaakt aan de hand van een lijst van het Marokkaans Statistisch Bureau
- de officiële lijst van het Centre d'Etudes et de Recherches Démographiques met bijna 1700 plaatsen en bijbehorende regio- en provinciecodes
- Travel Google Maps (http://www.svajdenka.com/travel_maps.php?country=mo), een website met ruim 29 duizend plaatsen per provincie, en
- een Amerikaans defensiebestand (<http://earth-info.nga.mil/gns/html/index.html>) met ruim 60 duizend x-y coördinaten (van onder meer plaatsen, stammen, zandduinen en bergen) in Marokko die met behulp van een geografische, zogenaamde GIS-kaart van Marokko zijn omgezet tot provinciecodes.

Deze vier documenten zijn samengevoegd tot één bestand, vreemde tekens en afkortingstekens zijn eruit gehaald, evenals doublures (waarbij plaatsnamen die in meer dan één provincie voorkomen de code toegekend hebben gekregen van die provincie waarin de meeste Nederlandse Marokkanen geboren zijn). Vervolgens is

een spelfout-programma uitgevoerd dat uitgaat van trigramanalyse, een algoritme waarbij een woord wordt opgedeeld in overlappende segmenten van drie letters. Het woord trigram bijvoorbeeld wordt opgedeeld in #tri, tri, rig, igr, gra, ram en am# (waarbij # een spatie aangeeft). Na verwijdering van vreemde tekens en afkortingstekens zijn alle trigrammen van een verkeerd gespelde geboorteplaats vergeleken met de trigrammen van de plaatsen uit het samengevoegde bestand. Het aantal overeenkomende trigrammen geeft de mate van match weer. Omdat de kans op een hogere matchscore toeneemt naarmate de geboorteplaats uit meer tekens bestaat, is daarnaast een score berekend die rekening houdt met het totale aantal letters van desbetreffende geboorteplaats. Tot slot is het plaatsnamenbestand voorgelegd aan een lokale Marokkaan. De locatie van de voor hem bekende plaatsen is geverifieerd via Google maps.

Deze exercitie heeft geresulteerd in het indelen van 78 procent van de bijna 18 duizend in de CBS-bevolkingsregistratie voorkomende Marokkaanse plaatsnamen naar regio en provincie. De resterende geboorteplaatsen hebben een dusdanige schrijfwijze gekregen dat niet met grote zekerheid kan worden achterhaald om welke plaatsnamen het gaat. Omdat de regio- en provinciecode vooral ontbreekt voor de zeer kleine plaatsen, ligt de dekingsgraad wat betreft het aantal personen met 95 procent beduidend hoger.

1. Kaart van Marokko met de vijf belangrijkste herkomstprovincies

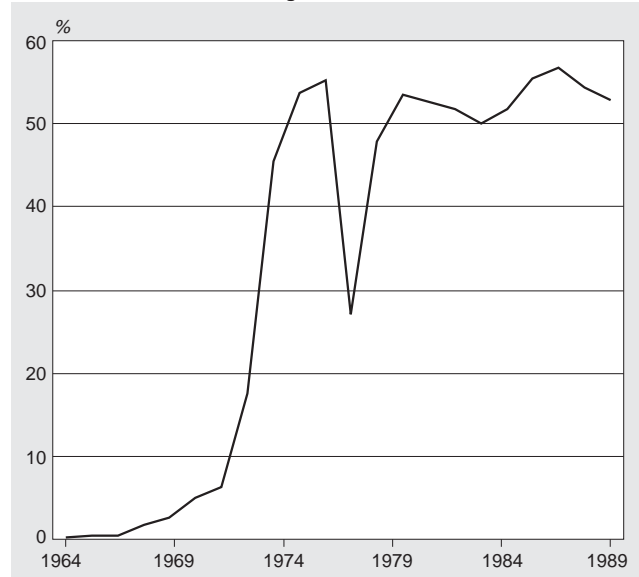
Zij kwamen in de jaren zestig en zeventig – deels spontaan, deels geworven – om laaggekwalificeerd werk te verrichten, meestal in de industrie. Op 14 mei 1969 sloot de Nederlandse regering een overeenkomst met Marokko waarmee het aantrekken van Marokkaanse ‘gastarbeiders’

officieel werd geregeld. Lang heeft de formele werving niet geduurd: als gevolg van de oliecrisis en de daarmee gepaard gaande economische recessie werd zij in 1973 stopgezet.

Verondersteld werd dat de Marokkaanse arbeidsmigranten na enkele jaren van hard werken met het verdiende geld weer huiswaarts zouden keren. Dit gebeurde in de meeste gevallen niet, mede vanwege de blijvende ongunstige sociaal-economische situatie in Marokko enerzijds en een restrictiever migratiebeleid in Nederland anderzijds. In plaats daarvan werden vrouw en kinderen naar Nederland ‘gehaald’ in het kader van gezinshereniging. Het op gang komen van de gezinshereniging weerspiegelt zich in het stijgende aandeel van de vrouwen in de immigratie vanaf het eind van de jaren zestig (grafiek 1). De scherpe daling van het aandeel vrouwen in de immigratie in 1975 wordt veroorzaakt doordat in dat jaar een ‘eenmalige regularisatie’ werd toegepast. Ongeveer 15 duizend personen maakten gebruik van de mogelijkheid een legale verblijfsstatus te verkrijgen. Het ging voor ongeveer de helft om (voornamelijk mannelijke) Turken en Marokkanen (Van Groenendaal, 1986). Na 1975 is de geslachtsverhouding in de immigratie van Marokkanen vrij constant.

Sinds de tweede helft van de jaren tachtig maakt gezinshereniging langzaam maar zeker plaats voor gezinsvormende migratie: veel oorspronkelijke arbeidsmigranten, maar ook hun kinderen, kiezen een huwelijkspartner uit Marokko.

1. Aandeel vrouwen in de immigratie van Marokkanen

3. Regionale verschillen in herkomst en vestiging

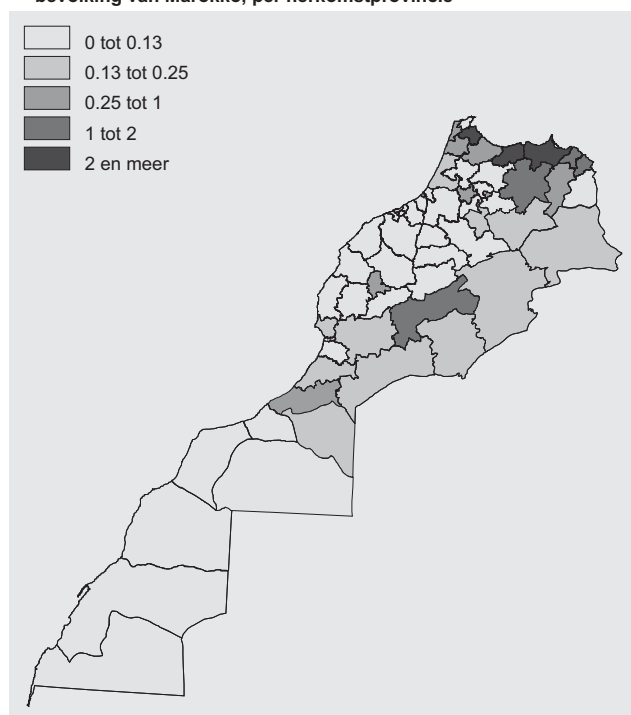
Verschillen in herkomst

In absolute aantallen komen de meeste eerste generatie Marokkanen uit de Rif in Noord-Marokko. De top-drie herkomstprovincies zijn Nador, Al Hoceima en Tetouan. Meer dan de helft van de in Nederland wonende eerste

generatie Marokkanen is in een van deze provincies geboren. Een flink deel komt verder uit de provincie Taza, tussen het Rif-gebergte en de Midden-Atlas, en uit de (provincies met een van de) grote steden: Ouarzazate, Tanger, Casablanca, Meknes, Fes, Marrakech en Rabat. De migratiestroom vanuit de zuidelijke provincies, behorend tot de Westelijke Sahara, is het kleinst geweest. Minder dan 0,2 procent van de eerste generatie Marokkanen in Nederland is daar geboren.

Het beeld verandert iets als de migratie van de eerste generatie Marokkanen naar herkomstgebied wordt afgezet tegen het huidige aantal inwoners in de desbetreffende provincies (kaart 2). Marokko telde in 2004 ongeveer 30 miljoen inwoners. Nederland telde in de periode 2004–2009 gemiddeld 167 duizend eerste generatie Marokkanen per jaar. In verhouding tot het inwonertal van Marokko is dat iets meer dan een half procent van de bevolking van Marokko. De noordelijke Rif-provincies Nador, Al Hoceima en Tetouan zijn met respectievelijk 6,9, 5,3 en 2,8 procent van de eerste generatie Marokkanen in Nederland de belangrijkste herkomstprovincies. De (provincies met een van de) grote steden zijn nu minder prominent. Met andere woorden, de relatief sterke vertegenwoordiging van eerste generatie Marokkanen uit deze provincies hangt deels samen met het gegeven dat een groot deel van de Marokkanen in de grote steden woont.

2. Eerste generatie Marokkanen als percentage van de huidige bevolking van Marokko, per herkomstprovincie

Verschillen in vestiging

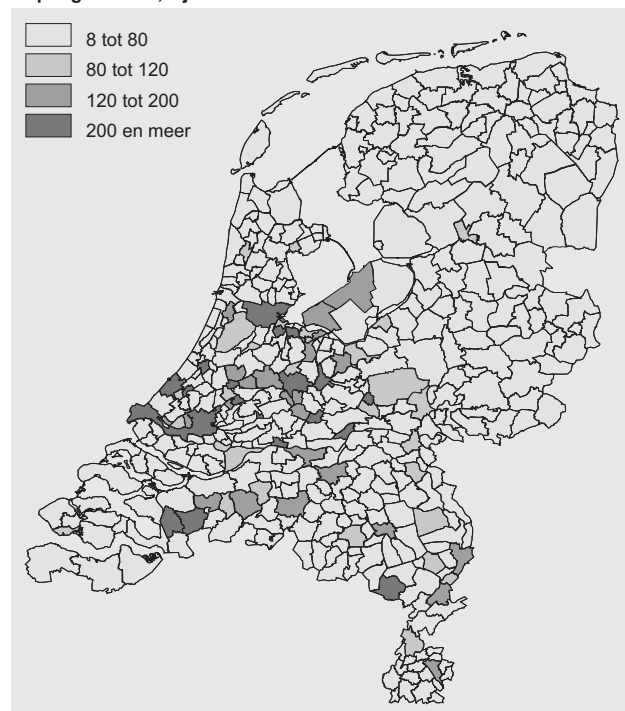
Kaart 3 geeft een beeld van het relatieve aantal eerste generatie Marokkanen voor alle Nederlandse gemeenten in 2009. Hierbij is rekening gehouden met de omvang van de bevolking per gemeente (zie kader 'Concentratie-

index'). Wat direct opvalt, is de sterke oriëntatie op de grotere gemeenten binnen de Randstad. Deze oriëntatie is het gevolg van sociale banden (netwerk van eerder gevestigde Marokkanen), verhoudingsgewijs gunstige baanperspectieven (meer mogelijkheden om een baan te vinden in de lagere segmenten van de arbeidsmarkt) en een ruimere voorraad aan betaalde woningen aldaar.

In Gouda wonen in verhouding tot het inwonertal de meeste Marokkanen. De concentratie-index voor eerste generatie Marokkanen in Gouda bedraagt 452, wat inhoudt dat het aandeel eerste generatie Marokkanen in Gouda 4,52 keer zo hoog is als voor Nederland als geheel. Utrecht en Amsterdam volgen met een index van respectievelijk 447 en 438. De twee andere grote steden – Rotterdam en Den Haag – nemen de vijfde en zevende plaats in, met een index van respectievelijk 314 en 274.

Absoluut gezien woont in Amsterdam de grootste groep eerste generatie Marokkanen: ruim 34 duizend. Daarmee is ruim 20 procent van de huidige 167 duizend eerste generatie Marokkanen in die stad gevestigd. Rotterdam staat op nummer twee met bijna 19 duizend (11 procent) en Utrecht en Den Haag tellen elk ruim 13 duizend (8 procent) eerste generatie Marokkanen. Ook enkele andere (middel)grote gemeenten in en buiten de Randstad, waaronder Gouda, Almere, Leiden, Haarlem, Eindhoven en Tilburg, zijn duidelijk in trek bij de Marokkanen van de eerste generatie. Het aantal eerste generatie Marokkanen dat zich heeft gevestigd in de kleine, rurale gemeenten, is daarentegen gering. In het bijzonder in het noorden (Groningen, Friesland en Drenthe) en zuid-westen (Zee-land) van het land wonen weinig Marokkanen. Driekwart van de eerste generatie Marokkanen woont in 30 van de 441 Nederlandse gemeenten.

3. Concentratie index voor eerste generatie Marokkanen in Nederland per gemeente, 1 januari 2009

Concentratie-index

De concentratie-index van eerste generatie Marokkanen voor een gemeente is de verhouding tussen het percentage eerste generatie Marokkanen in de gemeente en het percentage eerste generatie Marokkanen in de totale bevolking van Nederland.

Een voorbeeld: ongeveer 4,57 procent van de bevolking van Gouda behoort tot de eerste generatie Marokkanen. Voor de totale bevolking van Nederland is dit 1,01 procent. De concentratie-index voor Gouda is dus $(4,57/1,01) \times 100 = 452$.

4. Jaar van vestiging

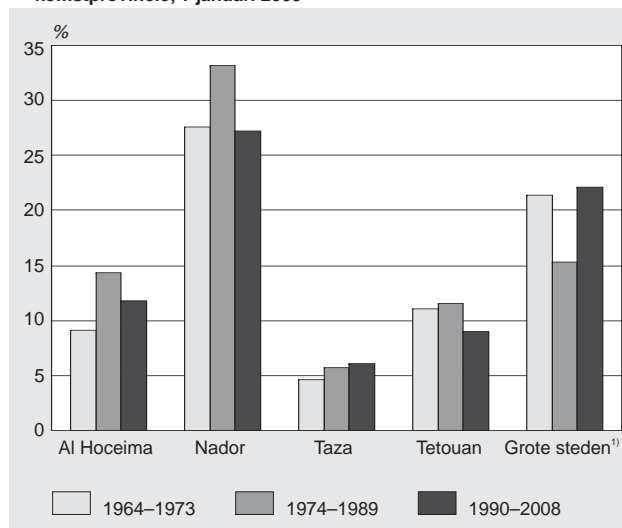
De meeste eerste generatie Marokkanen die in Nederland wonen, komen uit de Rif-provincies Nador, Al Hoceima en Tetouan in Noord-Marokko, de provincie Taza tussen het Rif-gebergte en Midden-Atlas en de (provincies met een van de) grote steden. Als we de gegevens voor deze herkomstprovincies voor een aantal verschillende vestigingsperiodes bekijken, blijkt dit beeld vrij constant te zijn (*grafiek 2*).

In de eerste fase van de immigratie, de arbeidsmigratie, die ruwweg loopt van 1964 tot en met 1973 (het jaar waarin de officiële werving werd stopgezet), kwam iets meer dan een kwart van de Marokkanen uit de provincie Nador. In deze periode kwamen ook al relatief veel Marokkanen (een op de vijf) uit grote steden als Casablanca, Marrakech en Rabat. Nog eens 10 procent kwam in deze periode uit elk van de provincies Al Hoceima en Tetouan, en een kleine 5 procent uit de provincie Taza.

De tweede fase in de immigratie van Marokkanen (de fase van gezinshereniging die wat lastiger af te bakenen is maar globaal loopt van 1974 tot en met 1989) laat een iets ander beeld zien. Het aandeel uit Nador en Al Hoceima neemt verder toe ten koste van dat uit de grote stad. Op zich is dit patroon niet zo verwonderlijk. Het afnemende aandeel uit de grote steden in deze tweede fase (en het toenemende aandeel uit Nador en Al Hoceima) kan worden verklaard door het feit dat immigranten uit de steden over het algemeen veel eerder tot gezinshereniging overgingen dan degenen uit de rurale gebieden in Noord- en Oost-Marokko. Uit onderzoek van De Mas en Haffmans (1985) komt naar voren dat in 1974 al meer dan de helft van de gezinnen uit de steden herenigd was in Nederland, terwijl dit voor gezinnen van het platteland minder dan een derde was. Verschil in type immigrant is hierbij een belangrijke verklarende factor. De immigranten uit de stad waren veelal hoger opgeleid, hadden minder moeite met de moderne Nederlandse samenleving en hadden hun toekomstperspectief vaker dan de immigranten van het platteland al bij voorbaat naar Nederland verlegd. Een aanvullende verklaring kan worden gezocht in verschillen in vruchtbaarheid tussen de pioniers uit de Rif-provincies en die uit de grote steden. De verschillen in het gemiddeld aantal kinderen van vrouwen naar geboorteplaats zullen in een vervolgartikel worden onderzocht.

De fase van de gezinsvorming, die rond 1990 begon, lijkt qua herkomstpatroon het meest op de eerste fase. Een verklaring zou kunnen zijn dat men veelal een partner uit de eigen herkomstregio of herkomstprovincie haalt. In een vervolgartikel zal ook hier nader op worden ingegaan.

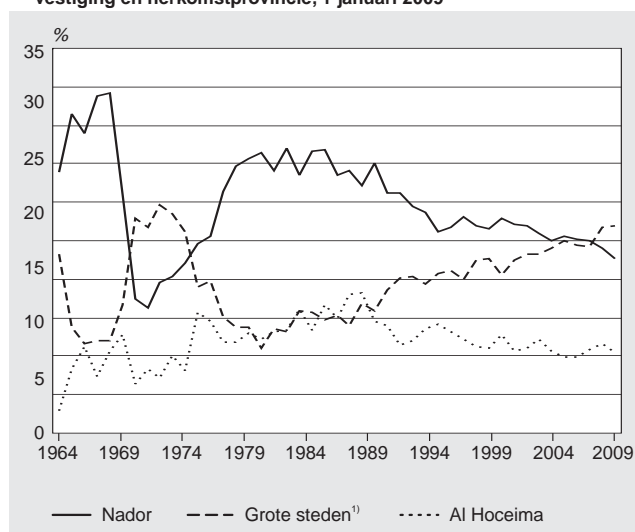
2. Aandeel 1e generatie Marokkanen naar jaar van vestiging en herkomstprovincie, 1 januari 2009

¹⁾ Casablanca, Fes, Marrakech, Meknes, Ouarzazate, Rabat, Tanger.

Het beeld wordt iets anders als naar afzonderlijk jaar van vestiging wordt gekeken, vooral voor de periode 1964-1973, de fase van de arbeidsmigratie (*grafiek 3*). Het aandeel immigranten uit Nador loopt tegen het eind van de jaren zestig sterk terug, van 44 procent in 1968 naar 16 procent in 1971. In dezelfde periode nemen de grote steden een steeds groter aandeel van de immigratie voor hun rekening: 12 procent in 1968 tegen 27 procent in 1971. Een verklaring hiervoor is het feit dat tijdens de officiële werving, die in mei 1969 begon en in 1973 werd stopgezet, lang niet alle arbeiders uit de Rif-provincies werden geworven. Veel arbeiders werden, onder meer

3. Herkomstprovincie van 1e generatie Marokkanen naar jaar van vestiging en herkomstprovincie, 1 januari 2009

¹⁾ Casablanca, Fes, Marrakech, Meknes, Ouarzazate, Rabat, Tanger.

door de Staatsmijnen, geworven in grote steden als Marrakech en Fes (Cottaar en Bouras, 2009). Vóór 1969 kwamen veel Marokkanen op eigen gelegenheid uit de Rif-provincies.

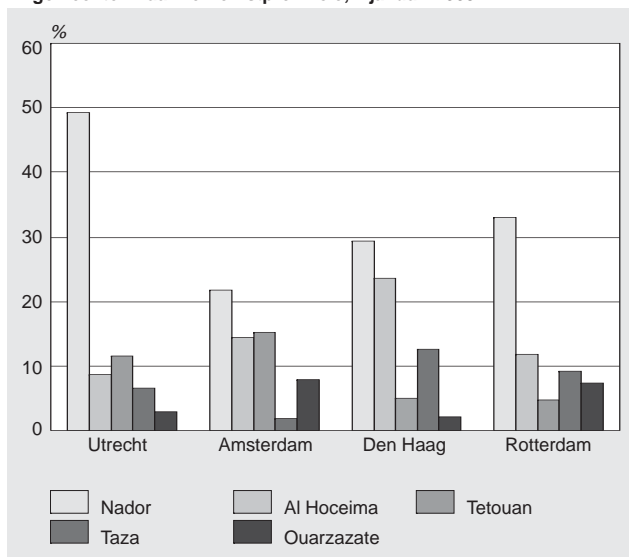
Het aandeel Marokkaanse immigranten uit Nador loopt sinds begin jaren tachtig geleidelijk terug, terwijl er steeds meer Marokkanen uit de grote stad komen. Sinds 2007 ligt het aandeel uit de grote steden zelfs iets boven dat uit Nador.

5. Regionale migratiestromen

Koppeling van de geboorteplaats van de eerste generatie Marokkanen met hun huidige woonplaats levert interessante bevindingen op (grafiek 4 en 5). We beperken ons hier tot de relatie tussen de vijf belangrijkste herkomstgebieden (Nador, Al Hoceima, Tetouan, Taza en Ouarzazate) en de vier belangrijkste vestigingsgebieden (de vier grote steden).

De eerste generatie Marokkanen geboren in de provincie Nador wonen weliswaar verspreid over de vier grote steden in Nederland, maar vooral in Utrecht en Rotterdam vertegenwoordigen zij een groot deel van de Marokkaanse gemeenschap. Niet minder dan helft (Utrecht) respectievelijk een derde (Rotterdam) van de eerste generatie Marokkanen in deze twee steden heeft zijn wortels in de provincie Nador.

4. Aandeel 1e generatie Marokkanen woonachtig in de vier grote gemeenten naar herkomstprovincie, 1 januari 2009

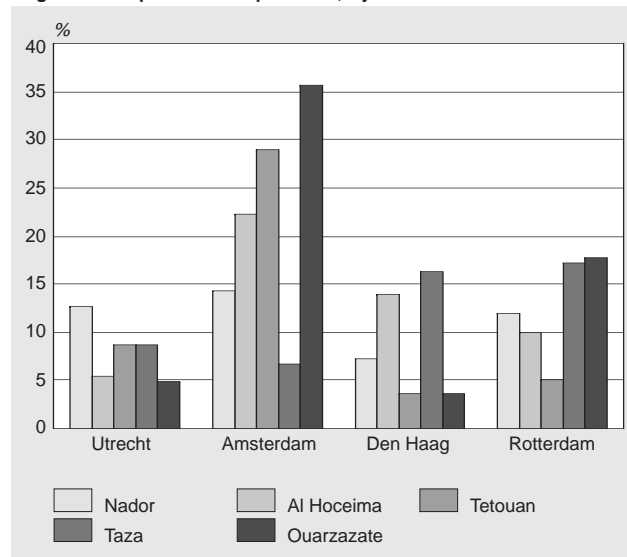

De eerste generatie Marokkanen afkomstig uit Al Hoceima zijn daarentegen sterk gericht op Den Haag. Zij vormen daar bijna een kwart van de totale eerste generatie Marokkaanse bevolking. In respectievelijk Amsterdam, Rotterdam en Utrecht is dat 14, 12 en 9 procent.

Van de in de provincies Tetouan en Ouarzazate geboren en naar Nederland vertrokken Marokkanen woont respec-

tievelijk 29 en 36 procent in Amsterdam. De stad heeft daardoor een sterke band met die Marokkaanse provincies. Samen vormen zij bijna een kwart (15 procent uit Tetouan en 8 procent uit Ouarzazate) van de Amsterdamse populatie eerste generatie Marokkanen. Ook Rotterdam heeft een vrij hechte band met de provincie Ouarzazate: een op de zes immigranten uit die provincie vestigde zich in Rotterdam.

5. Aandeel 1e generatie Marokkanen woonachtig in de vier grote gemeenten per herkomstprovincie, 1 januari 2009

De Marokkanen uit de noordelijke provincie Taza, ten slotte, hebben duidelijk een voorkeur voor Rotterdam en Den Haag. Ruim een derde van hen woont in een van deze twee steden. Zij maken er ongeveer 10 procent van het totale aantal eerste generatie Marokkanen uit.

6. Tot besluit

Het is algemeen bekend dat Marokkanen, conform andere allochtone groepen, er de voorkeur aan geven om in de buurt van hun landgenoten te wonen. Door de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen te koppelen aan hun huidige woonplaats is nu voor de eerste keer duidelijk geworden dat de hechtheid van de Marokkaanse gemeenschappen in hoge mate provinciegebonden is. De pioniers die zich in een bepaalde gemeente vestigden, stonden borg voor eerste opvang, huisvesting en vaak ook werk van familieleden, dorps- en streekgenoten. Deze zogenoemde kettingmigratie verstevigde vervolgens de banden met de provincie van herkomst, waardoor de Marokkaanse immigranten per Nederlandse gemeente uit slechts een beperkt aantal provincies in Marokko afkomstig zijn.

Literatuur

Cottaar, A. en N. Bouras, 2009, Marokkanen in Nederland: De pioniers vertellen. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Groenendael, A.J.M. van, 1986, Dilemma's van regelgeving. De regularisatie van illegale buitenlandse werknemers; 1975-1983. Een case study naar het functioneren van regels als instrument van overheidsbeleid. Samson Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn.

Mas, P. de, en M.A.F. Haffmans, 1985, De gezinshereniging van Marokkanen in Nederland, 1968-1984: een onderzoek naar de omvang, de aard en de gebieden van herkomst en vestiging. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag.